

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ*

© 2017 МЕЛЬНИК Т. М., ПУГАЧЕВСЬКА К. С.

УДК 339.564(477)

Мельник Т. М., Пугачевська К. С. Тенденції розвитку експорту України в умовах євроінтеграції

Мета статті полягає в оцінці тенденцій розвитку експорту України в умовах євроінтеграції. На основі вітчизняної та зарубіжної статистики проведено компаративний аналіз коефіцієнта участі в міжнародному поділі праці, коефіцієнта ефективності експорту України та основних її торговельних партнерів. Проаналізовано індикатори розвитку експорту товарів і послуг до країн ЄС. На основі статистики національних рахунків розраховано експорторієнтованість та імпортозалежність окремих видів економічної діяльності. Здійснено порівняння обсягу наданих Україні тарифних квот на експорт окремих товарних номенклатур відповідно до умов Угоди про Асоціацію з фізичними обсягами експорту аналогічних товарів до ЄС. Обґрунтовано, що для України в умовах дестабілізації глобальних торговельних регуляторів ефективний експорт-промоушн є механізмом підвищення міжнародної конкурентоспроможності, а отже, модернізації національної стратегії розвитку. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є визначення факторів, які найбільшою мірою впливають на рівень експортної орієнтованості видів економічної діяльності.

Ключові слова: експорт, експорт-промоушн, Європейський Союз, експорторієнтованість, імпортозалежність, конкурентоспроможність.

Рис.: 1. **Табл.:** 5. **Бібл.:** 11.

Мельник Тетяна Миколаївна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри міжнародних економічних відносин, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: melniknteu998@gmail.com

Пугачевська Катерина Сергіївна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри міжнародних економічних відносин, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна)

E-mail: kpugachevska@gmail.com

УДК 339.564(477)

UDC 339.564(477)

Мельник Т. Н., Пугачевская Е. С. Тенденции развития экспорта Украины в условиях евроинтеграции

Цель статьи заключается в оценке тенденций развития экспорта Украины в условиях евроинтеграции. На основе отечественной и зарубежной статистики проведен компаративный анализ коэффициента участия в международном разделении труда, коэффициента эффективности экспорта Украины и основных её торговых партнеров. Проанализированы индикаторы развития экспорта товаров и услуг в страны ЕС. На основе статистики национальных счетов рассчитаны экспорториентированность и импортозависимость отдельных видов экономической деятельности. Проведено сравнение объема предоставленных Украине тарифных квот на экспорт отдельных товарных номенклатур в соответствии с условиями Соглашения об Ассоциации с физическими объемами экспорта аналогичных товаров в ЕС. Обосновано, что для Украины в условиях дестабилизации глобальных торговых регуляторов эффективный экспорт-промоушн является механизмом повышения международной конкурентоспособности, а следовательно, модернизации национальной стратегии развития. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении является определение факторов, которые в наибольшей степени влияют на уровень экспортной ориентированности видов экономической деятельности.

Ключевые слова: экспорт, экспорт-промоушн, Европейский Союз, экспорториентированность, импортозависимость, конкурентоспособность.

Рис.: 1. **Табл.:** 5. **Библ.:** 11.

Мельник Татьяна Николаевна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой международных экономических отношений, Киевский национальный торговельно-экономический университет (ул. Кіото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: melniknteu998@gmail.com

Пугачевская Екатерина Сергеевна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры международных экономических отношений, Киевский национальный торговельно-экономический университет (ул. Кіото, 19, Киев, 02156, Украина)

E-mail: kpugachevska@gmail.com

Melnyk T. M., Pugachevska K. S. The Tendencies in Ukraine's Exports Development in the Context of European Integration

The article is aimed at assessing the tendencies of development of Ukraine's exports in the context of European Integration. A comparative analysis of the participation rate as to the international division of labor, the export efficiency coefficient of Ukraine and its main trading partners was carried out on the basis of both national and foreign statistics. Indicators for the development of exports of goods and services to the EU Member States were analyzed. On the basis of the statistics of national accounts, export orientation and import dependence of the selected economic activities were calculated. A comparison has been made between the amount of tariff quotas granted to Ukraine for the export of individual trade items under the terms of the Association Agreement with the physical volumes of similar goods exported to the EU. It has been substantiated that for Ukraine, in the face of destabilization of the global trade regulators, an effective export-promotion is a mechanism for enhancing international competitiveness and thus for modernizing the national development strategy. Prospects for further research in this direction are determining the factors that have the greatest impact on the level of export orientation of the types of economic activities.

Keywords: exports, export-promotion, European Union, export orientation, import dependence, competitiveness.

Fig.: 1. **Tbl.:** 5. **Bibl.:** 11.

Melnyk Tetyana M. – D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of International Economic Relations, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: melniknteu998@gmail.com

Pugachevska Kateryna S. – PhD (Economics), Senior Lecturer of the Department of International Economic Relations, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kioto Str., Kyiv, 02156, Ukraine)

E-mail: kpugachevska@gmail.com

В умовах дестабілізації глобальних торговельних регуляторів, посилення невизначеності зовнішнього середовища, зростання конкуренції на світових ринках для національних економік набуває пріоритетності укріплення позицій вітчизняних експортерів на зару-

біжних ринках. Протягом останніх років уряди багатьох країн не лише реалізують заходи з підтримки реального

* Роботу виконано в межах НДР «Експорт-промоушн України в умовах дестабілізації глобальних торговельних регуляторів» (номер державної реєстрації 0117U007173).

сектора економіки, а й активізують підтримку національних експортерів з метою посилення їх конкурентних позицій на зарубіжних ринках. Дана проблематика особливо актуальна для України, рівень зовнішньої відкритості у сфері експорту якої у 2016 р. становив 49%. За таких умов ефективний експорт-промоушн може стати механізмом підвищення міжнародної конкурентоспроможності, а отже, модернізації національної стратегії розвитку.

Розвиток зовнішнього сектора перебуває під впливом суттєвого прогресу в міжнародному поділі праці, революції у сфері інформаційних технологій та засобів телекомунікації, лібералізації зовнішньоторговельної політики у глобалізованому просторі. Всупереч зусиллям інститутів багатосторонньої торговельної системи та регіональних торговельних союзів перелік протекціоністських бар'єрів, що перешкоджають переміщенню товарів, послуг, капіталу та людей через національні кордони, збільшується. Підтвердженням цьому є практика використання традиційних мит і квот, технічних обмежень імпорту (шляхом впровадження норм безпеки чи стандартів, що відрізняються від тих, які практикують країни-експортери), а також фіскальних, законодавчих й адміністративних бар'єрів.

Експортний потенціал є індикатором розвитку економіки країни та її участі в міжнародному поділі праці. За підсумками 2016 р. падіння експорту товарів і послуг становило 4,1% порівняно з 2015 р. при зростанні імпорту на 3,7% [1]. За роки своєї незалежності Україна досягла незначного успіху в реформуванні економічної політики, продемонструвавши переважно незадовільні результати, за винятком років, які характеризувались позитивною кон'юнктурою на товари – ключові позиції українського експорту.

Торговельна частина Угоди про асоціацію між Україною та ЄС знайшла відображення у створенні Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі з ЄС – широкомасштабної за змістом торговельної угоди, що спрямована на зменшення та скасування тарифів, які застосовуються сторонами щодо товарів, лібералізацію доступу до ринку послуг, а також на приведення українських правил і регламентів у відповідність до європейських. Угода повною мірою буде впроваджена протягом семи років [2].

Ключовою особливістю ЗВТ Україна – ЄС є комплексна програма адаптації секторальних законодавчих і нормативних актів України (енергетика, послуги, сільське господарство, транспорт) до відповідних правил і вимог ЄС, що значною мірою забезпечуватиме усунення нетарифних (технічних) бар'єрів у торгівлі між Україною та ЄС, а значить, сприятиме розширеному доступу вітчизняних підприємств – суб'єктів ЗЕД на внутрішній ринок ЄС. Слід також вказати на необхідність подальшого здійснення заходів щодо експорт-промоушн України на європейських ринках, які нині здійснюються Офісом з просування експорту, що є консультативно-дорадчим органом при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі, який було створено як «єдине вікно» допомоги вітчизняним суб'єктам підприємницької діяльності у процесі виходу на зовнішні ринки.

Дослідження динаміки та структури зовнішньої торгівлі в контексті впливу на зростання економік відкритого типу знайшли відображення в працях багатьох зарубіжних учених, зокрема, Р. Вернон, М. Емерсона, П. Кругмана, Д. Родріка та ін. Питання щодо наслідків експортоорієнтованого розвитку для національної економіки досліджено в роботах І. Бураковського, В. Гейця, В. Мовчан, А. Мазаракі, В. Сіденка, Л. Шинкарук та ін. Однак потребують подальшого дослідження питання, що стосуються ідентифікації змін і пріоритетів експорту товарів і послуг України до ЄС у контексті імплементації Угоди про асоціацію.

Мета статті полягає в оцінці тенденцій розвитку експорту України в умовах євроінтеграції.

Розвиток економіки України супроводжується посиленням деструктивних процесів, зокрема в основних експортоорієнтованих видах економічної діяльності, через подальше використання існуючих виробничих потужностей без їх модернізаційної перебудови, що на фоні технологічного прориву розвинених країн призводить до тотально низького рівня конкурентоспроможності українських товарів на світових ринках та зведення до мінімуму експортного потенціалу. Ця проблема особливо загострюватиметься в разі тривалої багаторічної окупації східних регіонів, що забезпечували вагомий внесок у структуру експорту. Економіка України є достатньо відкритою за показником відношення експорту товарів і послуг до ВВП. Так, у 2016 р. воно становило 51,55%, що на 3,77 в. п., вище, ніж у 2005 р. [1]. Для порівняння, у середньому по ЄС наведений вище показник становить 44,38% [3]. Це свідчить про високий рівень залежності економіки України від економічної кон'юнктури на світових ринках, тенденцій розвитку світової економіки.

Україна ще не змогла зайняти на європейському ринку власні надійні ніші реалізації товарів з доданою вартістю, а не сировини та низькотехнологічної продукції. Переважна частина її найбільших торговельних партнерів з ЄС за показниками ВВП та експорту на одну особу знаходяться на значно вищому рівні (табл. 1).

Україна істотно поступається за показниками ВВП на душу населення та експорту на душу населення європейським країнам. При цьому Україна бере досить активну участь у міжнародному поділі праці завдяки вищій експортній квоті. Коефіцієнт міжнародного поділу праці, розрахований як співвідношення частки країни у світовому експорті до її частки у світовому ВВП, перевищує цей коефіцієнт Франції, Греції та Італії, однак ця активна участь не супроводжується відповідним рівнем ефективності експортної діяльності. Про це свідчить низький показник ефективності експорту, який у розвинених країн у 5 разів перевищує середньосвітовий показник. Україна характеризується втричі нижчою від середньосвітової ефективністю експорту, що пов'язано, передусім, з його zdeформованою товарною структурою, недоліками інституціонального регулювання, занепадом науки та технології, невідповідністю методів організації й управління в окремих галузях вимогам сучасності.

ВВП та експорт на душу населення України основних торговельних партнерів з ЄС у 2010–2016 рр.

Країна	ВВП на душу населення, дол. США			Експорт на душу населення, дол. США			Коефіцієнт участі країн у міжнародному поділі праці			Коефіцієнт ефективності експорту		
	2010	2013	2016	2010	2013	2016	2010	2013	2016	2010	2013	2016
Австрія	46498	50460	44884	2357	2696	2366	1,77	1,76	1,95	488,9	471,7	436,9
Франція	40726	42606	36632	1090	1266	1111	0,94	0,98	1,12	428,2	398,3	356,6
Німеччина	42483	46577	42533	1792	2117	1976	1,48	1,50	1,72	446,6	435,4	414,1
Греція	26782	21697	17598	582	660	502	0,76	1,00	1,06	281,6	202,8	171,3
Угорщина	13007	13570	12593	1068	1168	1167	2,88	2,83	3,43	136,7	126,8	122,6
Італія	35663	35644	30616	900	1029	929	0,88	0,95	1,12	374,9	333,2	298,0
Польща	12426	13574	12051	497	628	633	1,40	1,52	1,94	112,5	136,9	119,6
ЄС-28	33681	35561	32016	1303	1533	1422	1,35	1,42	1,64	135,2	136,3	138,9
Україна	3093	4218	1993	144	181	103	1,63	1,41	1,91	32,5	39,4	19,4

Джерело: складено за [3].

Відносно високий рівень інтегрованості економіки України зумовлює необхідність формування регуляторної політики, адекватної сучасним викликам глобалізації. Її основою повинен стати механізм взаємодії між розвитком національної економіки й експортом як своєрідний «канал» взаємодії країни зі світовим господарством, яка розглядається у вимірі причинно-наслідкового зв'язку між експортом та економічним зростанням (*export-led growth*), а також експортом і динамікою й структурою ВВП [4].

Провідною довгостроковою тенденцією розвитку українського експорту є зменшення частки країн СНД, починаючи з 2011 р. (з 38,27% у 2012 р. до 16,59% у 2016 р.) та одночасне зростання частки країн ЄС, Азії та Африки (табл. 2). Натомість суттєво зросла частка країн ЄС – з 30,07% у 2005 р. до 37,12% у 2016 р.

Переорієнтація українських зовнішньоторговельних зв'язків зумовлена загостренням торговельних і

політичних суперечностей із Росією та необхідністю пошуку нових ринків збуту продукції.

Найбільшу частку у географічній структурі експорту в ЄС у 2016 р. (табл. 3) посідають Італія – 14,30% (зокрема, у структурі експорту у 2016 р. 49,4% займали чорні метали, 16,0% – зернові культури, 7,6% – жири та олія); Польща – 16,30% (17,9% – чорні метали, 14,1% – електричні машини, 11,0% – мінеральне паливо); Німеччина – 10,55% (22,7% – електричні машини, 9,6% – текстильний одяг, 6,7% – мінеральне паливо, 6,1% – зернові культури); Іспанія – 7,44% (56,8% – зернові культури, 15,2% – жири та олія).

Незважаючи на те, що статистичні дані свідчать про зростання частки експорту товарів на ринки ЄС протягом 2012–2015 рр., у грошовому виразі у 2015 р. спостерігалось зменшення обсягів експорту товарів на 3,98 млрд дол. США, або на 23,5% (табл. 4). Частково

Таблиця 2

Географічна структура експорту товарів в Україні, %

Рік	СНД	Європа	ЄС	Азія	Африка	Америка	Австралія й Океанія
2005	30,77	31,79	30,07	25,06	6,99	5,35	0,04
2006	32,19	32,91	31,71	22,01	6,19	6,65	0,05
2007	36,69	29,97	28,44	22,07	5,66	5,45	0,03
2008	34,59	29,47	27,28	23,72	5,83	6,19	0,10
2009	33,94	25,86	23,97	30,56	6,62	2,83	0,05
2010	36,46	26,90	25,46	26,68	5,87	3,89	0,06
2011	38,27	26,96	26,35	25,93	4,89	3,73	0,04
2012	36,78	25,31	24,88	25,69	8,19	3,79	0,07
2013	34,87	26,95	26,47	26,55	8,05	3,42	0,06
2014	27,61	31,77	31,54	28,48	9,46	2,55	0,04
2015	20,47	34,75	34,14	32,47	9,98	2,06	0,04
2016	16,59	37,92	37,12	32,44	10,63	2,02	0,05

Джерело: складено за [1].

Географічна структура експорту товарів України до ЄС, %

Країна	Рік						
	2005	2009	2012	2013	2014	2015	2016
Австрія	3,10	3,27	3,05	3,31	3,12	2,67	2,68
Болгарія	5,31	6,10	3,33	3,53	3,24	3,22	3,10
Велика Британія	1,34	1,87	3,23	3,27	3,47	2,83	2,35
Іспанія	18,49	16,06	9,01	5,89	6,86	8,02	7,44
Італія	2,12	2,49	14,52	14,07	14,52	15,21	14,30
Кіпр	3,04	1,55	0,98	0,96	1,67	0,47	0,40
Нідерланди	12,56	10,13	4,86	6,21	6,51	6,96	7,37
Німеччина	9,87	12,90	9,63	9,57	9,35	10,21	10,55
Польща	0,19	0,35	15,08	15,20	15,55	15,19	16,30
Португалія	4,78	3,70	2,01	1,59	1,83	2,46	1,69
Румунія	4,96	5,02	3,23	3,33	3,44	4,38	5,31
Словаччина	0,32	0,15	3,94	4,49	3,94	3,60	3,49
Угорщина	6,73	7,54	8,84	9,29	8,88	6,99	7,80
Франція	1,95	2,83	3,21	4,12	3,13	3,83	3,36
Чехія	3,68	3,70	4,14	4,92	4,54	4,16	4,15
Інші країни	21,54	22,33	10,93	10,24	9,95	9,81	9,69

Джерело: складено за [1].

Таблиця 4

Індикатори розвитку експорту товарів і послуг України до ЄС

Показник	Рік									
	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Експорт товарів у ЄС, млн дол. США	10233	18130	9499	13052	17970	17081	16759	17003	13015	13496
У відсотках до попереднього року, %	92,9	130,3	52,4	137,4	137,7	95,1	97,8	102,6	76,5	103,7
Експорт послуг до ЄС, млн дол. США	1766	4066	3021	3117	3525	3745	4196	3992	2928	3005
У відсотках до попереднього року, %	113,4	136,5	74,3	105,6	113,2	106,4	111,9	95,1	73,4	102,6
Імпорт товарів і послуг в ЄС, млрд дол. США	4152	6224	4711	5325	6235	5864	5913	6032	5213	5373
Частка експорту товарів і послуг України в загальному імпорті ЄС, %	0,29	0,36	0,27	0,30	0,34	0,36	0,35	0,35	0,31	0,31

Джерело: складено за [1].

це пояснюється призупиненням виробництва на окупованих територіях, оскільки до початку збройного конфлікту Донецька та Луганська області забезпечували до 27% національного експорту. 2014–2015 рр. характеризувалися також зменшенням обсягів експорту послуг у доларовому еквівалентні на 4,9% і 26,6% відповідно.

Однак уже у 2016 р. відбулося позв'язання в експорті до ЄС на 3,7%. Ці процеси слід розглядати на фоні чинного скорочення експорту з України до решти країн світу (за винятком ЄС) – на 8,9%. У структурі послуг до ЄС у 2016 р. домінують транспортні послуги – 34,0% (з них 13,0% – послуги повітряного транспорту, 8,0% – залізничного транспорту, 7,0% – морського транспорту, 6,0% – автомобільного транспорту), послуги з переробки товарів за кордоном – 22,0%, комп'ютерні послуги – 14,0%, професійні та консалтингові послуги – 7,0%.

Значущість торгівлі для однієї країни у двосторонніх торговельних відносинах не обов'язково повинна бути такою, як і для її торговельного партнера. Наприклад, у разі торговельних відносин України з ЄС значущість цих відносин є значно більшою саме для України, ніж для ЄС. Для порівняння значущості експорту товарів і послуг України для ринку ЄС було розраховано частку експорту України у загальних обсягах імпорту ЄС. Отримані показники в межах 0,27–0,36% свідчать про низький рівень присутності українських товарів і послуг у ЄС і про очевидну їх неперіоритетність для європейського ринку [5, с. 11].

Структура експорту до ЄС (табл. 5) змістилася в напрямку зростання обсягів машин, транспортних засобів та устаткування, продовольчих товарів і сільськогосподарської сировини, а також деревини та целюлозно-

паперових виробів. У цілому український експорт характеризується порівняно меншою часткою промислової продукції високого рівня переробки та вищою часткою металургійної продукції (22,91%). Україна, зайнявши провідні позиції на ринках сільськогосподарських товарів, руд і металів (так званих «біржових» товарів, які характеризуються волатильністю цін), істотно піддається негативному впливу коливань світової кон'юнктури. Збільшення частки товарів із високим рівнем переробки дозволить підвищити стабільність експортних надходжень.

У моделях «життєвого циклу продукту» визначається, що технологічно розвинені країни диверсифікують свій експорт шляхом інновацій, а відстаї економіки – імітацій. За інтенсивного зростання розширюється експорт нових товарів на нові географічні ринки, тоді як за екстенсивного – зростає експорт традиційних товарів на освоєних ринках. В Україні переважає екстенсивний шлях зростання експорту та імітаційна його диверсифікація. Нині в Україні сформувалися ряд сфер і галузей, які характеризуються відносно стійкими

Таблиця 5

Товарна структура експорту товарів України до ЄС, %

УКТЗЕД	Найменування товарів	Рік					
		2007	2010	2012	2014	2015	2016
1–24	Продовольчі товари та сільськогосподарська сировина	11,95	14,91	28,83	28,03	31,11	30,54
25–27	Мінеральні продукти	17,01	18,68	17,05	16,24	11,35	10,77
28–40	Продукція хімічної промисловості та пов'язаних з нею галузей	9,61	5,89	5,45	4,52	3,92	3,41
41–43	Шкіряна сировина, хутро і вироби з них	2,65	1,15	0,68	0,83	0,82	0,85
44–49	Деревина і целюлозно-паперові вироби	4,83	4,50	3,71	4,71	5,95	6,51
50–67	Текстиль, текстильні вироби, взуття	6,40	5,43	3,91	4,36	4,82	5,16
72–83	Недорогоцінні метали і вироби з них	33,01	33,19	23,58	25,95	23,54	22,91
84–90	Машини, транспортні засоби та устаткування	12,02	13,90	14,70	12,89	15,03	15,57
68–70, 71, 90–99	Інші товари	2,51	2,35	2,09	2,46	3,45	4,28

Джерело: складено за [1].

Переважаання в експорті традиційних для України видів економічної діяльності не можна однозначно оцінити негативно, адже свого часу вони були сформовані та розвинені в Україні з огляду на наявні порівняльні переваги. Однак протягом тривалого часу не забезпечено ефективність вітчизняної економіки через диверсифікованість пропонованих на зовнішніх ринках товарів, яка зменшує її залежність від шоків попиту на обмежену групу товарів. За період реформування економіки України не відбулося необхідного оновлення та перебудови основних галузей – ключових експортерів, а ступінь зносу основних засобів у промисловості у 2015 р. становив 76,9%, зокрема у переробній – 75,8%, а в цілому по економіці – 60,1%. Як відомо, виробництво на фізично та морально застарілому обладнанні нових високотехнологічних видів продукції неможливе.

Нестабільність експорту України зумовлена, перш за все, нестійкістю попиту на зовнішніх ринках. Країни, що залежать від виробництва відносно вузького кошика експортних товарів (або від вузького кола зовнішньоторговельних партнерів), стикаються з нестабільністю обсягів експорту і, як наслідок, низька диверсифікація експорту є важливим обмеженням економічного зростання. І навпаки, зростання диверсифікації експорту значно нівелює негативний ефект нестабільності, знижує волатильність умов торгівлі, зокрема товарами для проміжного споживання, та стабілізує валютні надходження в довгостроковому періоді [6].

позиціями у світовій економіці та можуть надалі стати основою послідовного економічного прискорення. Це, насамперед, сфери аграрного виробництва та військового озброєння, які можуть певною мірою замінити стрімку втрату металургії й машинобудування. Безумовно, необхідною умовою їх розвитку повинно стати розширення інвестиційного співробітництва та сприяння, що може бути забезпечено за рахунок впровадження інформаційних технологій у традиційні технологічні ланцюги.

Аналіз експортної орієнтованості економіки показує, що в середньому близько 23,3% вироблених в Україні товарів та послуг спрямовується на експорт (рис. 1). Найбільш експортоорієнтованими є металургійне виробництво (72,8%), виробництво електричного устаткування (68,3%), виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів (61,7%), добування металевих руд (55,8%), хімічна промисловість (50,7%), текстильне виробництво (48,4%). Найнижчим рівнем експортної спрямованості характеризується виробництво фармацевтичних продуктів (16,9%), виробництво коксу та коксодобування (7,0%), добування сирої нафти та природного газу (4,1%).

Крім того, для виробництва експортної продукції Україна потребує значних обсягів товарів для проміжного споживання. Так, у 2015 р. майже 70% товарів для проміжного споживання постачалися на ринок з інших країн, що на фоні низького рівня вертикальної спеціалізації та фрагментації виробництва вказує на нерозви-

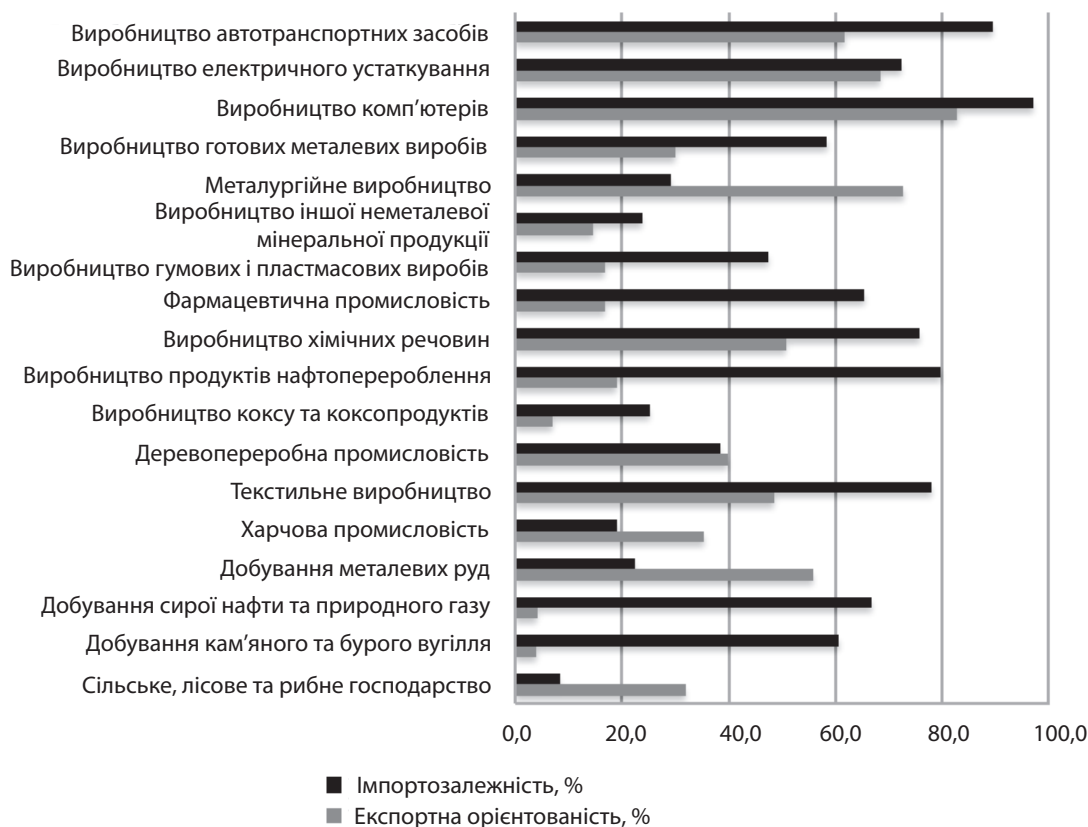

Рис. 1. Імпортозалежність та експортна орієнтованість окремих видів економічної діяльності України у 2015 р.

Джерело: розраховано і побудовано за [1].

неність та незалученість промисловості України до міжнародних інтегрованих структур [6, с. 30]. Для розвитку експортного виробництва доцільним є полегшення доступу до товарів проміжного споживання через усунення чи зниження імпорتنних тарифів, створення системи відшкодування імпортного мита тощо.

У результаті підписання Угоди про Асоціацію Україна отримала тарифні квоти на ряд товарів, основну частку з яких становить продукція АПК. Досвід України з використання тарифних квот протягом 2014–2015 рр. вказує на неспроможність використання власного потенціалу з метою експорту. Зокрема, у 2015 р. було використано 9 із 36 квот (для порівняння, у 2014 р. лише 6) за такими товарними групами, як натуральний мед, крупи, томатний, виноградний та яблучний соки, пшениця, кукурудза, овес, цукор і м'ясо птиці) [7, с. 44]. Основні причини неспроможності використання тарифних квот повною мірою – це проблеми з дотриманням правил безпеки харчових продуктів, недотримання стандартів у сфері СФЗ, недостатнє внутрішнє виробництво, орієнтація на контрагентів з країн – не членів ЄС, низький рівень попиту на товари українського виробництва, відсутність торговельних партнерів з ЄС [5, с. 14].

Україна отримала право експортувати до ЄС без сплати мита до 12 тис. т яловичини, 20 тис. т свинини, 1,5 тис. т баранини, 250 тис. т ячменю, 8 т молока, вершків, згущеного молока, 1,5 т вершкового масла, однак за підсумками 2015 р. цими квотами вона не скористалася. Більше того, експорт зазначених вище товарних позицій до ЄС, за даними Європейської статистики, у 2015 р. був

взагалі відсутній, оскільки підпадали під тарифне квотування значною мірою ті товари, експорт яких неможливий з огляду на їх низьку якість та високі вимоги щодо безпечності товарів при доступі на європейський ринок [2; 8]. Натомість інша ситуація склалася з такими товарами, як кукурудза, мед, овес, де обсяг тарифної квоти суттєво менший за обсяг експорту до ЄС у 2015 р. В Україні виробляється значно більше продукції АПК, ніж цього потребує внутрішній ринок (при виробництві 60,1 млн т зернових і зернобобових культур фактичне споживання становить 25,2 млн т), а отже, експорт – це єдиний спосіб збуту продукції. За таких умов географічна диверсифікація експорту дозволяє зробити тарифні квоти ЄС менш обтяжливими. Наприклад, пшениця та кукурудза активно експортуються до країн Азії та Африки.

Фактично в Україні складається ситуація, за якої лише окремі експортери матимуть можливість отримати додаткові прибутки за рахунок відповідності їх продукції європейським стандартам. Автоматичне скасування мит і введення безмитних квот для продукції АПК не забезпечить безперешкодний доступ вітчизняних товарів на ринок ЄС, оскільки високі стандарти все ще залишаються однією із ключових проблемних ланок при виході на зарубіжні ринки.

З огляду на те, що митні тарифи між Україною та ЄС будуть скасовані майже повністю, нетарифні бар'єри стануть основною перешкодою для розвитку торгівлі. Щоб їх подолати, Україна стала на тривалий і складний, але необхідний шлях гармонізації законодавства ЄС,

який включає транспонування стандартів ЄС, скасування застарілих радянських норм, зміцнення інституціонального потенціалу та ін. У серпні 2016 р. було схвалено Стратегію розвитку технічного регулювання до 2020 року, мета якої полягає в усуненні технічних бар'єрів у торгівлі між Україною та ЄС, а очікуваним ефектом є експорт українських товарів на ринок ЄС без проходження додаткового випробування та процедур оцінки відповідності.

Україна значною мірою пришвидшила реформи у сфері технічних регламентів після вступу до СОТ. За цей час було прийнято понад 40 технічних регламентів, у основі яких лежать директиви ЄС. Станом на кінець 2016 р. прийнято 49 технічних регламентів. Паралельно з узгодженням секторального законодавства з директивами ЄС уряд скасовує інші законодавчі норми, зокрема санітарні норми та норми щодо безпеки праці, які дублюють вимоги технічних регламентів. У січні 2017 р. набрали чинності акти щодо скасування низки норм, прийнятих до 1991 р.

Станом на 1 січня 2016 р. фонд національних стандартів становив 17 889 документів (на 40% менше, ніж у 2014 р.), з них 61,3% гармонізовано з міжнародними та європейськими нормами (на 24% більше, ніж у 2013 р.).

Зменшення загальної кількості національних стандартів було досягнуто за рахунок скасування Міністерством економічного розвитку і торгівлі застарілих стандартів ГОСТ, які були прийняті до 1992 р. У 2015 р. скасовано понад 14 тис. таких стандартів.

Відповідно до прийнятого Закону України «Про стандартизацію» виконання функцій, пов'язаних зі стандартизацією, передано незалежному неурядовому національному органу з питань стандартизації (ДП «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості»), який уже отримав підтвердження свого членства в Міжнародній організації зі стандартизації (ISO) та Міжнародній електротехнічній комісії, що є аналогом CENELEC.

У 2014 р. приведено у відповідність до європейських і міжнародних норм систему метрології шляхом прийняття Закону України «Про метрологію та метрологічну діяльність», який ґрунтується на нормах і практиці Міжнародної організації законодавчої метрології (OIML), ЄС, СОТ і який набув чинності 1 січня 2016 р.

Як свідчить світовий досвід, потенційні позитивні економічні ефекти глобалізації не можуть реалізовуватись автоматично. Ключовими передумовами успіху на світових ринках нині є проактивна позиція бізнесу та адекватна державна політика. Нині спроможність вітчизняних виробників утримувати свої позиції на світових ринках, диверсифікувати експорт у товарному і географічному вимірах визначається якістю національного ділового клімату в цілому та системи логістики зокрема. Прискорена модернізація національної економіки, інтеграція національних виробників у глобальні ланцюги вартості потребує надійного та ефективного функціонування каналів імпорту товарів проміжного споживання. Радикальне покращення ділового клімату повинно включати гармонізацію національного

регуляторного режиму з регуляторним режимом ЄС, концентрацію зусиль на розв'язання обмеженої кількості «експортних» проблем і технічне регулювання [9].

Національна зовнішньоекономічна політика України повинна формулюватися з урахуванням існуючих викликів глобалізації на основі адекватного розуміння можливостей і ризиків, пов'язаних з високим рівнем відкритості національної економіки у сфері експорту [10, с. 81]. За таких умов однією з ключових передумов успішності країни на світовому ринку є проактивна позиція бізнесу, яка полягає в участі підприємств-експортерів та профільних асоціацій в обговоренні законодавчих і нормативних актів, ініційованих як Україною, так і ЄС і міжнародними організаціями.

Укінцевому підсумку конкурентоспроможність на зовнішньому ринку в цілому та європейському зокрема визначається спроможністю вітчизняних підприємств виготовляти товари прийнятної для закордонних споживачів якості та за прийнятною ціною. Тому забезпечення відповідності товарів і послуг вимогам і стандартам ЄС є необхідною компонентою виробничо-комерційної діяльності будь-якого суб'єкта експортної діяльності, а відповідні витрати – свого роду інвестицією в підвищення власної конкурентоспроможності [11, с. 496]. Реалізація стратегії розвитку експорту потребує формування цілої низки передумов політичного, економічного та інституціонального характеру, без дотримання яких селективні заходи торговельної політики можуть не забезпечити очікуваного економічного ефекту. Регуляторна політика у сфері експорту повинна враховувати необхідність зменшення внутрішніх процедурних перепон для організації експортних операцій, які є суттєвим бар'єром для виходу на європейські ринки, зокрема для підприємств малого і середнього бізнесу [9].

Консультаційно-інформаційна підтримка як складова експорт-промоуш України на європейських ринках покладено на Офіс з просування експорту, який генерує аналітичні матеріали щодо профілів країн, системи їх тарифного і нетарифного регулювання в розрізі окремих товарних позицій. Безумовно позитивним кроком на шляху до спрощення виходу вітчизняних підприємств-експортерів на зовнішні ринки є ратифікація Верховною Радою України у лютому 2017 р. програми ЄС «Конкурентоспроможність підприємств малого та середнього бізнесу 2014–2020» (COSME), що відкрило Україні доступ до бюджету програми в розмірі 900 млн євро, які надаватимуться у формі грантової підтримки та фінансування проектів розвитку малого і середнього бізнесу. Практичною складовою застосування вказаної вище програми стало відкриття доступу вітчизняних виробників до одного з проектів COSME – Європейської мережі підприємств (EEN), що являє собою інформаційну мережу понад 50 тис. підприємств з країн ЄС. Слід зазначити, що Україна стала восьмою країною за межами ЄС, яка приєдналася до програми COSME. Дещо раніше членами програми стали Чорногорія, Македонія, Молдова, Туреччина, Албанія, Сербія і Вірменія. У цілому програма COSME підтримує проекти різної тематики, включаючи підтримку виходу на зовнішні ринки, сприяє

покращенню умов для розвитку конкуренції, формування культури ведення бізнесу, зниження адміністративного тиску і захист прав інтелектуальної власності.

Крім того, слід вказати і на функціонування Представництва України при ЄС, метою якого є надання підтримки українським експортерам, які вже присутні або ж планують вихід на внутрішній ринок ЄС. До його ключових завдань слід віднести підтримку робочих контактів з ключовими інституціями ЄС з питань функціонування його внутрішнього ринку та здійснення торговельної політики, що дає змогу отримувати від них фахову допомогу, зокрема в частині консультацій при роботі із зацікавленими українськими виробниками.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження дали змогу дійти висновку, що серед ключових проблем у зовнішньоторговельній сфері з країнами ЄС, зокрема в частині її експортної компоненти, є переважно сировинна спрямованість українського експорту за одночасного імпорту товарів з високим ступенем обробки і, як наслідок, неефективна структура зовнішньої торгівлі; недостатня інтегрованість України в систему міжнародної технологічної кооперації; залежність експортного виробництва від імпорту товарів для проміжного споживання; низький рівень підтримки малого і середнього бізнесу у сфері зовнішньоекономічної діяльності; недостатній рівень експортпромоушн України на європейських ринках.

Незважаючи на досягнутий прогрес в уніфікації вітчизняного законодавства до європейських вимог, потребує забезпечення належне запровадження змін, які були прийняті в результаті підписання низки законодавчих актів. Крім того, потребує ідентифікації потенціал установ, які беруть участь у процесі стандартизації, оцінки відповідності та ринкового нагляду, а також формування відповідного інфраструктурного забезпечення. Таким чином, до пріоритетів стимулювання експорту слід віднести:

- ✦ забезпечення доступу на міжнародні ринки (скасування та/або зменшення тарифних і нетарифних бар'єрів);
- ✦ сприяння експорту в частині зменшення пов'язаних з експортом витрат (політика спрощення правил та процедур торгівлі);
- ✦ інформаційно-рекламна підтримка експортерів як важлива складова експорт-промоушн українських товарів на зарубіжних ринках;
- ✦ діалог між урядом і громадянським суспільством із питань міжнародної торгівлі;
- ✦ інституціональне забезпечення політики сприяння експорту;
- ✦ моніторинг та оцінка ефективності політики сприяння експорту.

Окремі з перерахованих заходів знайшли втілення в Експортній стратегії України на 2017–2021 рр. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

2. Угода про Асоціацію між Україною та ЄС від 27.06.2014 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011

3. Комісія ООН з торгівлі і розвитку. URL: <http://unctad.org/en/Pages/Statistics.aspx>

4. Біла книга. Як реалізувати експортний потенціал України за умов глобалізації/за ред.: І. Бураковський, В. Мовчан та ін. Київ, 2016. URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Books/2016/White_book_export_UKR_2016.pdf

5. Мельник Т. М., Пугачевська К. С. Потенціал ринку ЄС для українських експортерів. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 2. С. 5–18.

6. Пугачевська К. С. Імпортозалежність внутрішнього ринку України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 5. С. 27–40.

7. Поглиблення відносин між Україною та ЄС/М. Емерсон, В. Мовчан та ін./ Центр європ. пол. досл., Ін-т екон. досл. та політ. консульт. Київ, 2016. 255 с.

8. European Commission. Statistics. URL: http://exporthelp.europa.eu/thdapp/display.htm?page=st%2fst_Statistics

9. Бураковський І. Український експорт: підсумки 2016 року та погляд в майбутнє. URL: <http://www.ier.com.ua/ua/publications/articles?pid=5503>

10. Структурні зміни та економічний розвиток України/ В. М. Геєць, Л. В. Шинкарук, Т. І. Артьомова та ін. Київ, 2011. 696 с

11. Моделі ідентифікації макроекономічних дисбалансів в Україні: кол. моногр./за ред. М. І. Скрипниченко. Київ, 2015. 544 с.

REFERENCES

"Bila knyha. Yak realizovuvaty eksportnyi potentsial Ukrainy za umov hlobalizatsii" [White book. How to realize the export potential of Ukraine in the conditions of globalization]. http://www.ier.com.ua/files/publications/Books/2016/White_book_export_UKR_2016.pdf

Burakovskiy, I. "Ukrainskyi eksport: pidsumky 2016 roku ta pohliad v maibutnie" [Ukrainian exports: the results of 2016 and a vision to the future]. <http://www.ier.com.ua/ua/publications/articles?pid=5503>

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Emerson, M. et al. *Pohlyblennia vidnosyn mizh Ukrainoiu ta YeS* [Deepening of relations between Ukraine and the EU]. Kyiv, 2016.

"European Commission. Statistics". http://exporthelp.europa.eu/thdapp/display.htm?page=st%2fst_Statistics

Heiets, V. M. et al. *Strukturni zminy ta ekonomichnyi rozvytok Ukrainy* [Structural changes and economic development of Ukraine]. Kyiv, 2011.

"Komisiiia OON z torhivli i rozvytku" [UN Commission on Trade and Development]. <http://unctad.org/en/Pages/Statistics.aspx> [Legal Act of Ukraine] (2014). http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011

Melnyk, T. M., and Puhachevska, K. S. "Potentsial rynku YeS dlia ukrainskykh eksporteriv" [The potential of the EU market for Ukrainian exporters]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, no. 2 (2017): 5-18.

Puhachevska, K. S. "Importozalezhnist vnutrishnyoho rynku Ukrainy" [Import dependence of the domestic market of Ukraine]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, no. 5 (2016): 27-40.